

КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД «ЗАКЛАД ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ
(ЯСЛА-САДОК) «СОНЕЧКО» КОМБІНОВАНОГО ТИПУ
ГУЛЯЙПІЛЬСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ

Презентація парціальної програми
«Корекція мовленнєвого розвитку дітей з загальним недорозвитком
мовлення в умовах спеціальної групи»

Вихователь-методист: Сержанська Л.В.

Актуальність і перспективність досвіду

Аналіз ситуації, що склалася в системі сучасної дошкільної освіти показує, що кількість дітей, що мають порушення мовлення, неухильно зростає.

Це підтверджено і нашими дослідженнями. Так, з 1994 року, з моменту функціонування у закладі двох спеціальних груп для дітей з порушеннями мовлення, дефектне мовлення дітей середнього та старшого дошкільного віку розподілялося за таким співвідношенням: легкі порушення – 50%; важкі порушення – 50%.

Згодом тенденція змінилася до ускладнення мовленнєвих порушень. За даними внутрішнього моніторингу по закладу:

2013 – 2014 н.р.: легкі порушення – 13%; важкі порушення – 87%;

2014 – 2015 н.р.: легкі порушення – 10%; важкі порушення – 90%;

2015 – 2016 н.р.: легкі порушення – 0%; важкі порушення – 100%.

До сьогодні це співвідношення залишається незмінним. Серед важких порушень (переважає загальний недорозвиток мовлення I – II та II рівнів) більшість супроводжуються висновками фахівців ІРЦ, які зазначають недостатній рівень сформованості пізнавальних процесів, концентрації та обсягу уваги.

Тому здійснення корекційно-розвиткової роботи з дітьми в умовах спеціальної групи є надзвичайно актуальним. Задля досягнення результативності постійно аналізуємо досягнення дітей, здійснюємо пошук ефективних шляхів подолання порушень мовлення.

Корекційно-розвиткова робота, яка проводиться у спеціальних групах вчителями-логопедами, довела, що діяльність таких груп виправдана.

Функціонування спеціальних груп регламентується нормативно-правовими документами дошкільної освіти України.

У ст. 20 Закону України «Про освіту», як і у п.18. Положення про заклад дошкільної освіти, зазначається, що закладом освіти створюються умови для навчання осіб з особливими освітніми потребами та забезпечується надання їм психолого-педагогічних й корекційно-розвиткових послуг на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення до освітнього процесу[7].

Нова редакція Стандарту дошкільної освіти (Базовий компонент дошкільної освіти) мовленнєву компетентність визначає як здатність дитини продукувати свої звернення, думки, враження тощо в будь-яких формах мовленнєвого висловлювання за допомогою вербальних і невербальних засобів[1].

Мовленнєвий компонент засвідчує взаємозалежність і взаємозв'язок усіх складників мовлення: фонетичного, лексичного, граматичного, діалогічного та монологічного.

Концепція нової української школи визначила побудову освіти на всіх її ланках з максимальним урахуванням індивідуальних особливостей (фізичних, психологічних, інтелектуальних) кожної дитини, незалежно від її віку[8].

Ця реформа зумовила також зміни в дошкільній освіті, результатом яких став Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція), зміст якого передбачає модернізацію методів і прийомів, які застосовуються в освітньому процесі з дошкільнятами.

У новій редакції Стандарту дошкільної освіти визначено **мовленнєву компетентність** як здатність дитини продукувати свої звернення, думки, враження тощо в будь-яких формах мовленнєвих висловлювань за допомогою вербальних і невербальних засобів та її складники: фонетичний, лексичний, граматичний, діалогічний та монологічний, а також засвідчує їх взаємозалежність та взаємозумовленість[10].

Акцент у цьому документі зроблено на цілісний підхід до формування мовленнєвої компетентності, тобто в єдності її складників.

На нашу думку, корекційно-розвиткові програми та посібники, які існують на сьогодні, не враховують у достатній мірі особливостей освітніх потреб дітей, що мають загальний недорозвиток мовлення. Тому виникла нагальна потреба укласти власну парціальну програму, а також розробити методичне забезпечення до неї (перспективне планування роботи, конспекти занять).

З цією метою було опрацьовано чинні комплексні освітні та корекційно-розвиткові програми, адаптовано для умов закладу та укладено Парціальну програму корекції мовленнєвого розвитку дітей із загальним недорозвиненням мовлення в умовах спеціальної групи, яку було представлено на П'ятій Національній виставці-презентації «Інноватика в сучасній освіті» у 2013 році.

З часом дана програма була допрацьована, змінена, доповнена методичним забезпеченням – орієнтовним перспективним та календарним плануванням корекційно-розвивальної роботи для I та II року навчання».

Перспективність даних матеріалів полягає у їх тривалому функціонуванні, можливістю доповнення розробками з урахуванням сучасних методів та прийомів, що базуватимуться на подальших дослідженнях корекційної психолого-педагогічної науки.

Теоретичні основи досвіду

Проблемам діагностики та корекції мовлення, дослідженням системних порушень мовлення, їх впливу на пізнавальний розвиток дитини значну увагу приділили О.Гопчієнко, Е.Данілавічюте, В.Тищенко, Л.Бартенева, Л.Трофименко, Л.Андрусишина, Ю.Рібцун та ін.[12].

Н. Гавриш розробила методику навчання діалого- та монологічного мовлення, дала детальну класифікацію мовленнєвих занять та інноваційних методів (інсценівки з іграшками, коментоване малювання, структурно-семантичні схеми, командний метод складання розповіді та ін.).

Запровадження діяльнісного підходу у процесі засвоєння мовних засобів пропонувала І. Луценко.

Головні аспекти у мовленнєвому розвитку дитини А. Гончаренко зазначила: адресну спрямованість мовлення, наявність партнера по спілкуванню, до якого звернене мовлення й від якого очікується емоційна чи мовленнєва реакція-відповідь [4].

Обґрунтовані концептуальні підходи науково-методичних засад до удосконалення змісту освіти дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку дітей, здійснюється впровадження в практику інноваційних програм, програмно-методичних комплексів, методичних рекомендацій, продукції навчально-дидактичного та науково-методичного характеру, здійснюється поширення вітчизняного досвіду інклюзивного навчання (В.Ільяна, Г.Грибань, Е.Данілавічюте, З.Мартинюк, І.Омельченко, Ю.Рібцун, Л.Трофименко).

Ю. Рібцун, Л. Трофименко розробили корекційні програми, що надали системного характеру корекційній роботі вчителів-логопедів дошкільної ланки. Вони від початку створення і донині є затребувані педагогами[13,14].

Пріоритетним напрямом сучасної дошкільної лінгводидактики є реалізація комунікативно-діяльнісного підходу до розвитку мовлення дітей.

Опрацювавши наукові основи класичної та сучасної теорії розвитку мовлення дітей нормотипових дітей і з порушеннями мовлення, ми напрацювали власний досвід логопедичної роботи з дітьми в умовах спеціальної групи закладу дошкільної освіти: модифікували та адаптували програму «Підготовка до школи дітей з загальним недорозвиненням мовлення в умовах спеціального дитячого садка» (Філічова Т.Б., Чиркіна Г.В.) до сучасних умов та розробили організаційно-методичне забезпечення її реалізації.

Новизна досвіду

Новизна досвіду полягає у модифікації та адаптації програми «Підготовка до школи дітей з загальним недорозвитком мовлення в умовах спеціального дитячого садка» (Філічова Т.Б., Чиркіна Г.В.) до сучасних умов та освітніх потреб дітей[15].

Авторські розробки організаційно-методичного забезпечення формування мовленнєвої компетентності дітей дошкільного віку вперше подають побудову цілісної корекційно-розвиткової роботи у вигляді системи мовленнєвих занять.

Досвід за інноваційним потенціалом є модифікованим, оскільки за основу розробки парціальної програми взяті інші джерела, проте орієнтовне

перспективне та календарне планування корекційно-розвиткової роботи – авторське.

Провідна педагогічна ідея досвіду.

Запровадження корекційно-розвиткової програми забезпечує реалізацію цілісного підходу до формування мовної та мовленнєвої компетентності дітей (в єдності її складників: фонетичного, лексичного, граматичного, діалогічного, монологічного), всіх завдань мовленнєвого розвитку, визначених Базовим компонентом дошкільної освіти.

Інформаційно-педагогічна модель досвіду

Метою досвіду є модифікація та адаптація раніше створеної цілісної корекційно-розвиткової програми й розроблення організаційно-методичного забезпечення формування мовленнєвої компетентності дітей дошкільного віку.

Досвід роботи спрямовано на виконання таких **завдань**:

- структурувати лексичний матеріал програми у відповідності до чинних комплексних освітніх програм для дошкільників;
- здійснити перспективне та календарне планування корекційно-розвиткової роботи;
- визначити методи формування мовленнєвої компетентності дітей дошкільного віку;
- дослідити ефективність обраних методів мовленнєвої компетентності дітей дошкільного віку;
- розробити техніки комунікації дітей один з одним та з педагогами;
- долучити до корекційного процесу вчителя-логопеда, вихователів, практичного психолога, музичного керівника та батьків.

Ми переконані, що застосування нашої програми та розробок занять, які додаються до неї, сприятимуть створенню комфортних умов взаємодії педагогів й дітей та підвищенню інтелектуальної спроможності вихованців, поглиблять їх мотиваційний компонент до навчально-ігрової діяльності.

Тривалість роботи над темою досвіду:

Досвід створювався та вдосконалювався впродовж тривалого часу: з 1994 по 2021 р.р.

Від самого початку, з моменту функціонування у закладі дошкільної освіти спеціальних груп для дітей з порушеннями мовлення, тривав процес пошуку оптимальної системи корекційно-розвиткової роботи та ефективних методів і прийомів її реалізації в практичну роботу з дітьми.

Технологія реалізації інноваційного досвіду

I етап (1994 - 2010) – теоретичний.

У закладі відкриваються дві спеціальні групи для дітей з порушеннями мовлення: одна для дітей з фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення, друга – для дітей з загальним недорозвитком мовлення.

За цей час:

- педагоги ознайомилися з корекційними програмами авторів: Філічова Т.Б., Чиркіна Г.В. «Підготовка до школи дітей з загальним недорозвитком мовлення в умовах спеціального дитячого садка», «Програма навчання і виховання дітей з фонетико-фонематичним недорозвитком»;
- розроблено розклад занять, перспективне планування корекційної роботи за блочно-тематичним принципом, співвіднесено та узгоджено лексичні тем з чинною програмою «Дитина в дошкільні роки» (керівництво для вихователів дитячих садків та батьків); за авторством викладачів Запорізького обласного інституту удосконалення вчителів;
- здійснено аналізування вітчизняних наукових досліджень та методичної літератури в області корекційної педагогіки, формування навичок планування корекційної роботи та добір методів і прийомів для корекційної роботи;
- педагогами вивчено вимоги Державного стандарту – Базового компоненту дошкільної освіти в Україні (авт. О.Кононко, Л.Корміліцина, 1998 р.), зокрема, сфери життєдіяльності «Я сам» та змістової лінії «Соціальне Я», де завдання розвитку мовлення були означені як комунікативні здібності, фонетична, лексична, граматична компетенція та мовленнєва компетентність;
- розроблено та проведено діагностику стану сформованості мовленнєвих категорій дітей, що відвідують групи на початок та на кінець року з метою відстеження результативності корекційної роботи;
- укладено парціальну програму «Корекція мовленнєвого розвитку дітей з загальним недорозвитком мовлення в умовах спеціальної групи».

II етап (2010- 2016) – практичний:

- здійснено апробацію вищезначеної парціальної програми;
- досліджено результативність її застосування на основі діагностики стану мовленнєвого розвитку дітей на початку та на кінець навчального року;
- поповнено дидактичну базу логопедичних кабінетів закладу новим дидактичним матеріалом: дидактичними іграми за лексичними темами з використанням наочності (у тому числі і розробленими авторами); обладнанням для розвитку загальної та дрібної моторики (балансири, пісочниця Юнга, контейнери для роботи з сипкими матеріалами, шнурівки, помпончики, дерев'яні гудзики, сюжетні картини, предметні картинки тощо);
- напрацьовані матеріали подано для рецензування на засідання науково-методичної ради КЗ «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Запорізької обласної ради (наук. кер. Т.А.Волошина);
- перший варіант парціальної корекційно-розвиткової програми «Корекція мовленнєвого розвитку дітей з загальним недорозвитком мовлення в умовах спеціальної групи» представлено на П'ятій Національній виставці-презентації «Інноватика в сучасній освіті» у 2013 р.

III етап (2016- 2021) – узагальнюючий:

- здійснено корегування парціальної корекційно-розвиткової програми «Корекція мовленнєвого розвитку дітей з загальним недорозвитком мовлення в умовах спеціальної групи» з урахуванням нових вимог державних нормативних документів, інноваційних досліджень науковців;
- розроблено додатки до парціальної програми: «Орієнтовне перспективне та календарне планування корекційно-розвиткової роботи (I та II роки навчання)»;
- подано для рецензування на науково-методичну раду при КЗ «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Запорізької обласної ради (наук. кер. Т.А.Волошина);
- аналізування результативності сформованості мовленнєвої компетентності дітей дошкільного віку;
- узагальнено матеріали досвіду і представлено на обласних педагогічних виставках: «Освіта Запорізького краю» -2017 та «Освіта Запорізького краю» -2018.
- окреслено перспективи роботи щодо формування мовленнєвої компетентності дітей дошкільного віку з порушеннями мовленнєвого розвитку.

У досвіді викладена технологія діяльності вчителя-логопеда, яка полягає в створенні послідовної системи планування роботи з мовленнєвого розвитку дітей з загальним недорозвитком мовлення (в основному II рівня з можливістю модифікацій для I, III та проміжних рівнів) за блочно-тематичним принципом.

Лексичні теми мовленнєвих занять за змістом пов'язані з чинними комплексними освітніми програмами.

Структура парціальної корекційно-розвиткової програми «Корекція мовленнєвого розвитку дітей з загальним недорозвитком мовлення в умовах спеціальної групи»

1. Пояснювальна записка. Вона має такі складові:
 - вступ;
 - організація освітнього процесу:
(принципи корекційно-розвиткової роботи з дітьми, орієнтовний розподіл занять, взаємодія вчителя-логопеда та вихователя, орієнтовний режим дня; основні завдання логопедичних занять, методи розвитку мовлення дітей, рекомендації для вихователя, схема обстеження дітей вихователем, рекомендації для музичного керівника, рекомендації для практичного психолога, форми взаємодії з батьками).
2. Перспективне планування лексичних тем на навчальний рік:
 - I рік навчання;
 - II рік навчання(додаток 1).
3. Завдання до лексичних тем:
 - I рік навчання;

- II рік навчання(додаток 1).
- 4. Список використаної літератури.

Додатки до парціальної програми «Орієнтовне перспективне та календарне планування корекційно-розвивальної роботи» (I та II роки навчання).

У розробках сплановано тему, мету та хід корекційно-розвиткових занять. У ході занять передбачені завдання на формування словника, граматичної будови, розуміння мовлення, зв'язного мовлення, звуковимови. Окрім мовленнєвих завдань пропонуються вправи для розвитку дрібної моторики, а також психічних пізнавальних процесів: сприймання, уяви, мислення, пам'яті(додатки2,3).

Застосування інноваційних методів та прийомів формування мовленнєвої компетентності дітей дошкільного віку можна розглянути за схемою (Рис.1):

Рис.1. Різноманітність інноваційних методів та прийомів, що впливають на результативність корекційно-розвиткової роботи

Результативність досвіду

Результативність досвіду вивчалася впродовж тривалого часу. За нашими спостереженнями, з 1994 року до сьогоднішнього часу, кількість дітей з загальним недорозвитком мовлення має тенденцію до збільшення.

Простежимо це на різних часових відрізках, які мають свої особливості.

Період початку 90-х років характеризується тим, що вихованців до спеціальних груп зараховували за висновками районних медико-педагогічних консультацій. Дітей з фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення була переважна більшість, проте серед дітей, що мали загальний недорозвиток мовлення, часто були стійкі порушення інтелектуального розвитку (Рис.2). Тому, певним чином, вдавалося покращити їх мовлення, але повністю нормалізувати не вдавалося. Діти з важкими порушеннями мовлення відвідували спеціальну групу до 7 років. Вже у цей час вчителями-логопедами були зроблені спроби створити власну систему корекційної роботи, зробити апробацію занять та отримати перші позитивні результати (Рис.3).

У зв'язку з відсутністю вітчизняних програм для корекції та розвитку мовлення дітей вчителі-логопеди використовували програми:

Филичева Т.Б., Чиркина Г.В. Подготовка к школе детей с общин недоразвитием речи в условиях специального детского сада. – М., 1991;

Филичева Т.Б., Чиркина Г.В. Программа обучения и воспитания детей с фонетико-фонематическим недоразвитием (старшая группа детского сада). – М., 1993.

Рис. 2.Відсоток дітей середнього та старшого дошкільного віку, що мають фонетико-фонематичний недорозвиток мовлення та загальний недорозвиток мовлення (1995 – 1998 р.р.).

Проілюструємо результативність корекційно-розвиткової роботи (Рис.3).

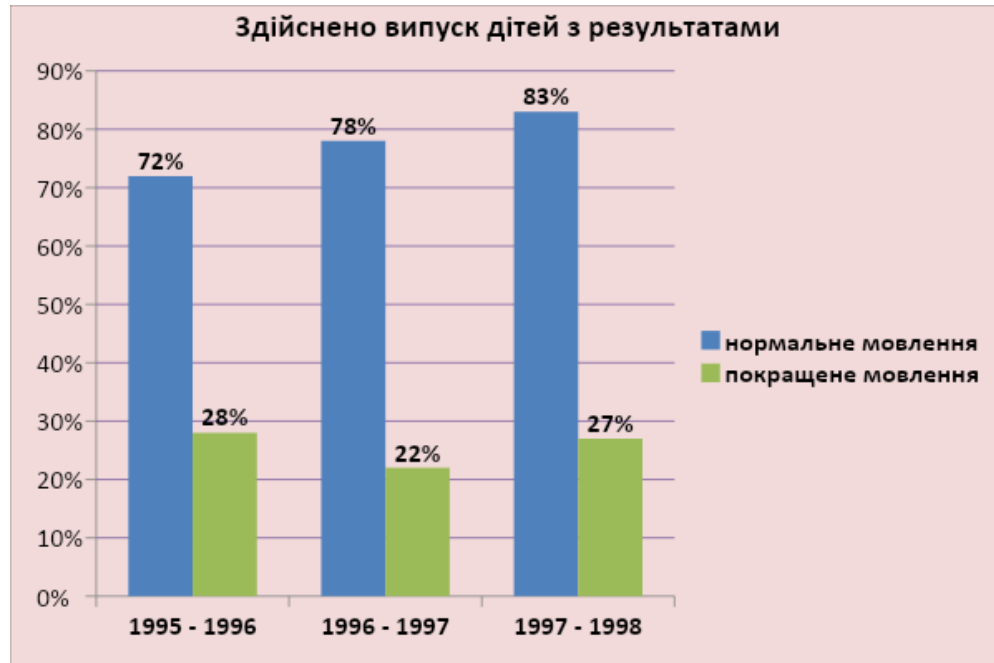

Рис. 3.Результативність корекційно-розвиткової роботи (1995 – 1998 р.р.)

Зміни в суспільстві, пов'язані зі здобуттям Україною незалежності, позначились і на освітньому процесі. Моральна застарілість програми зумовила укладання нової, яка б відповідала сучасним вимогам. Тож нова парціальна корекційно-розвиткова програма «Корекція мовленнєвого розвитку для дітей з загальним недорозвитком мовлення в умовах спеціальної групи» була укладена. Водночас спостерігається збільшення кількості дітей, що мають загальний недорозвиток мовлення (Рис.4).

Рис. 4. Відсоток дітей середнього та старшого дошкільного віку, що мають фонетико-фонематичний недорозвиток мовлення та загальний недорозвиток мовлення (2013 – 2016 р.р.).

Корекційно-розвиткова робота за оновленою програмою виявилася результативною. (Рис.5).

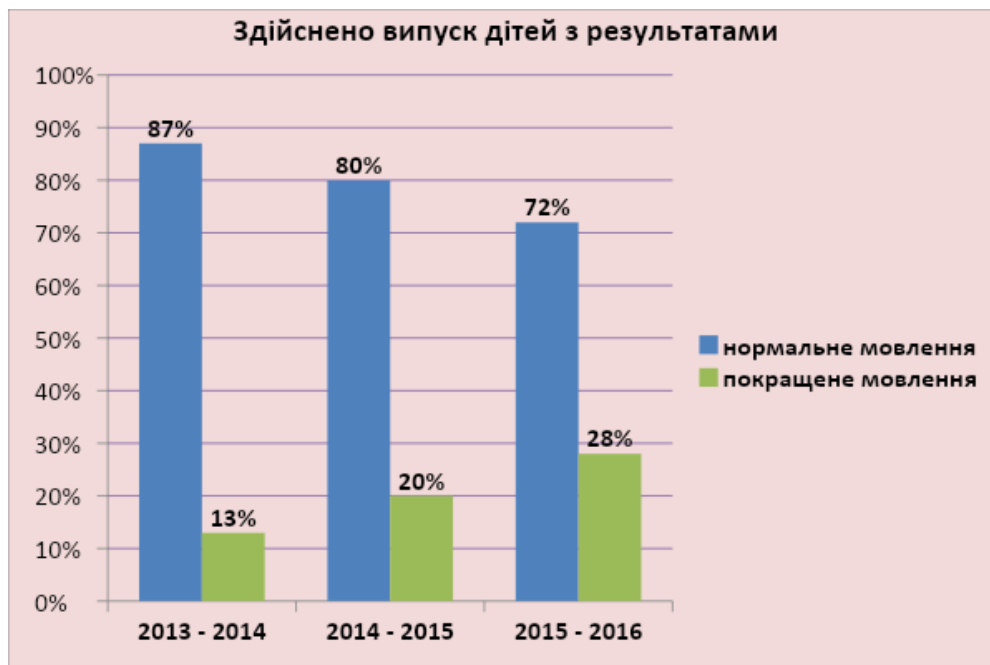

Рис.5.Результативність корекційно-розвиткової роботи (2013 – 2016р.р.)

Після 2010 року виходять державні корекційні програми (авт.Ю.Рібцун, Л.Трофименко). У зв'язку з цим парціальна програма з корекції мовленнєвого розвитку дітей з загальним недорозвитком мовлення зазнає змін.

Заняття спрямовуються на особистісно орієнтований підхід, враховуються вимоги чинних комплексних освітніх та корекційних програм. Окрім традиційних, застосовуються інноваційні методи: різні види арт-терапії, вправи на розвиток загальної та дрібної моторики, ейдетичні прийоми, схеми-моделі.

Завдяки цьому вдається досягти стабільних результатів корекційно-розвиткової роботи (діти з дуже важкими порушення за висновками обласних психолого-медико-педагогічних консультацій продовжують навчання до 7 років).

Дослідження, які проводились, показують, що процес переважання важких порушень мовлення над легкими продовжується. За висновками спеціалістів інклюзивно-ресурсного центру у дітей, яким рекомендовано відвідувати спеціальну групу, фонетико-фонематичний недорозвиток мовлення спостерігається у поодиноких випадках. Важкі порушення мовлення поєднуються з недостатнім рівнем сформованості пізнавальних процесів, концентрації та обсягу уваги, обмеженістю знань про навколишній світ, астенізацією по мірі виснаження, недостатністю іннервації мовного апарату, розладами поведінки (Рис.6).

Проте, в результаті корекційно-розвиткової роботи впродовж навчального року більшість дітей вже до 6 років долає мовленнєві порушення і розпочинає шкільне навчання. Стабільних результати корекційно-розвиткової роботи вдалося досягти шляхом застосування інноваційних методів та прийомів, описаних у технології досвіду (Рис.7).

Рис.6. Відсоток дітей середнього та старшого дошкільного віку, що мають фонетико-фонематичний недорозвиток мовлення та загальний недорозвиток мовлення (2016 – 2019р.р.).

Рис.7.Результативність корекційно-розвиткової роботи (2016 – 2019р.р.)

Предметно-розвивальне середовище закладу як компонент освітнього простору має у своєму розпорядженні ресурси для функціонування спеціальних груп (з 1994 року розпочали свою діяльність дві спеціальні групи для дітей з порушенням мовлення, у 2017 році відкрито одну інклюзивну групу, у 2019 – ще одну інклюзивну групу).

У червні 2020 року за державної підтримки в рамках Надзвичайної кредитної програми для відновлення України за участю Європейського інвестиційного фонду реалізовано проєкт реконструкції будівель та приміщень закладу з архітектурною доступністю для маломобільних осіб.

У 2020 році освоєно 11 202 грн. освітньої державної субвенції для придбання дидактичного матеріалу для використання в роботі з дітьми, що мають особливі освітні потреби.

За час функціонування спеціальних груп створена належна дидактична база, в тому числі і дидактичний матеріал, виготовлений педагогічними працівниками груп.

Бібліотека закладу та спеціальних груп має методичну літературу, періодичну пресу, мережу Інтернет, що впливає на обізнаність педагогічних працівників з досягненнями корекційної педагогіки.

У штаті, окрім вихователів, наявні посади вузьких спеціалістів: вчителів-логопедів, практичного психолога, вчителя-дефектолога, музичних керівників, які залучаються до проведення корекційно-розвиткових занять.

Вчителі логопеди, які працюють в спеціальних групах, мають стаж роботи більше 30 років, кваліфікаційну категорію «спеціаліст вищої категорії» та педагогічне звання «вчитель-методист», постійно підвищують свій професійний рівень та мають ціннісну орієнтацію на творчу працю та внутрішній інноваційний потенціал.

За участь у П'ятій Національній виставці-презентації (2013 р.) нагороджені Дипломом виставки, за участь у обласній педагогічній виставці «Освіта Запорізького краю» (2017, 2018 р.р.) – Дипломами, районною та обласною педагогічними преміями.

Отримані позитивні результати роботи з вихованцями сприяють педагогів до продовження роботи над досвідом, пошуку нових форм і методів, які б збільшували цю результативність.

Рекомендації щодо впровадження досвіду до масової педагогічної практики

Парціальна корекційно-розвиткова програма «Корекція мовленнєвого розвитку дітей з загальним недорозвитком мовлення в умовах спеціальної групи» з додатком «Орієнтовне перспективне та календарне планування корекційно-розвивальної роботи» створювалась впродовж тривалого часу та ґрунтувалась на систематичних діагностичних дослідженнях мовленнєвого розвитку дітей, з якими була проведена корекційно-розвиткова робота. Вона розрахована на 2 роки навчання, містить перспективне планування лексичних тем та розробки корекційних занять.

Програма орієнтована в основному на II рівень загального недорозвитку мовлення з можливістю адаптувати та модифікувати її для інших рівнів.

Список використаних джерел:

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція) / наук. кер. Т.О.Піроженко, д.п.н., проф.; член-кор. НАПН України; авт. кол.: Байєр О.М., Безсонова О.К., Брежнєва О.Г., Гавриш Н.В. та ін. [електоронний ресурс] /режим доступу:

<https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>.

2. Богуш А.М. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти /А.М.Богуш.- 4-те вид. доопрац. і допов. – Х.Ранок, 2013. – 192 ст.

3. Гавриш Н. Розвиток зв'язного мовлення дошкільнят: Навч.-метод. Посіб. – К.: Вид. дім «Шкіл. світ»: Вид. Л.Галіцина, 2006. – 119 ст.

4. Гончаренко А.М. Розвиток мовленнєвої компетентності старших дошкільників: Навчально-методичний посібник до Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / К.: Світич, 2009. – 151 ст.

5. Завязун Т.В. До проблеми розвитку мовлення дошкільників [електоронний ресурс/режим доступу: https://www.zippo.net.ua/index.php?page_id=83.

6. Закон України про дошкільну освіту [електоронний ресурс] /режим доступу: <https://zakon.help/law/2628-III>.

7. Закон України «Про освіту» [електоронний ресурс] /режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.

8. Концепція «Нова українська школа» (оновлено) [електоронний ресурс] / режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>.

9. Король А.В. Мовленнєва картка з картинками: логопедичне обстеження рівня мовленнєвого розвитку дитини /А.В.Король – Тернопіль: Мандрівець, 2017. – 24 ст.

10. Методичні рекомендації до Базового компоненту дошкільної освіти . [електоронний ресурс] /режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/npa/shodo-metodichnih-rekomendacij-do-onovlenogo-bazovogo-komponenta-doshkilnoyi-osviti>.

11. Піроженко Т. О. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника / Т. О. Піроженко. – Тернопіль : Мандрівець, 2010. – 152 с.

12. Рібцун Ю.В. Професійний довідник учителя-логопеда дошкільного навчального закладу. – 2-ге видання. – Х. Вид. група «Основа», 2013. – 238 ст.

13. Рібцун Ю.В. Корекційна робота з розвитку мовлення дітей п'ятого року життя із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення: програмно-методичний комплекс / Ю.В.Рібцун. – К., 2012 – 285 ст.

14. Трофименко Л.І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення: програмно-методичний комплекс. – ПП «Актуальна освіта», 2013 – 108 ст.

15. Филичева Т.Б., Чиркина Г.В. Подготовка к школе детей с общим недоразвитием речи в условиях специального детского сада. – М., 1991.